

University of Groningen

Ook nieuwe partijen worden oud

Buelens, J.; Lucardie, A.

Published in:

Jaarboek 1997 Documentatie Centrum Nederlandse Politieke Partijen

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1998

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Buelens, J., & Lucardie, A. (1998). Ook nieuwe partijen worden oud. In G. Voerman, & A. P. M. Lucardie (editors), *Jaarboek 1997 Documentatie Centrum Nederlandse Politieke Partijen* (blz. 118 - 152)

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

IN DE WACHTKAMER

Een portret van de partijen die in 1998 vergeefs hun entree in de Tweede Kamer trachtten te maken

A.P.M. Lucardie

1. Inleiding

Het succes van de paarse coalitie heeft de ideologische verschillen tussen de gevestigde partijen in Nederland bepaald niet verduidelijkt. Die verschillen lijken in de ogen van veel waarnemers langzamerhand niet veel meer dan nuances en percentages te betreffen. Zelfs permanente oppositiepartijen als GroenLinks en de Socialistische Partij streven in de praktijk niet meer naar een radicaal andere socialistische samenleving, maar slechts naar een meer sociale variant van de bestaande markteconomie.¹

Misschien ontsnappen alleen de niet in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen aan de ideologische vervlakking van het Nederlandse poldermodel? Men zou verwachten dat de journalisten en andere publicisten die de toenevende gelijkvormigheid zeggen te betreuren, meer aandacht zouden schenken aan deze partijen aan de rand van het partijstelsel, indien die oude ideologieën hoog houden of nieuwe trachten te ontwikkelen. In de praktijk blijkt de aandacht voor de randpartijen of nieuwkomers echter juist af te nemen. Wijdden de landelijke dagbladen *NRC-Handelsblad*, *Trouw* en *de Volkskrant* in 1994 voorafgaand aan de verkiezingen nog 132 artikelen aan de niet in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, in 1998 was dat aantal gedaald tot 22.²

Zelfs kleine gevestigde partijen als SGP of GPV kregen bijna evenveel aandacht als alle nieuwkomers samen (respectievelijk 22 en 18 artikelen), terwijl de net iets grotere SP twee keer zoveel belangstelling trok (44 artikelen). Binnen tal van randpartijen klaagde men dan ook - met slechts lichte overdrijving - over een 'boycot' door de media.

Dat laatste zou alleen al een gerede aanleiding kunnen vormen om randpartijen in dit Jaarboek wel enige aandacht te geven. Er zijn ook meer wetenschappelijke argumenten om dat te doen. Ten eerste kunnen nieuwkomers soms zoveel stemmen winnen, dat ze een niet onbelangrijke rol in het parlement en mogelijk zelfs in de regering gaan spelen - zoals de geschiedenis van D66 laat zien. Daartoe moeten wel bepaalde (hieronder nader aan te

duiden) voorwaarden vervuld worden. Ten tweede stellen randpartijen vaak nieuwe politieke problemen aan de orde of bieden zij nieuwe oplossingen voor oude problemen, die vervolgens door gevestigde partijen (al dan niet in gewijzigde vorm) overgenomen worden.³ Ten derde werpen ook electoraal minder succesvolle nieuwkomers licht op de politieke cultuur en conjunctuur van een land. Wellicht vertegenwoordigen randpartijen (soms) een gedachtegoed dat in de heersende politieke cultuur niet (meer) geaccepteerd wordt en vallen ze daarmee buiten de ideologische consensus, zoals hierboven al gesuggereerd werd. Ten vierde bieden nieuwkomers als het ware vers materiaal voor onderzoek naar het ontstaan en de institutionalisering van partijen, terwijl soortgelijk onderzoek onder gevestigde (dus doorgaans geïnstitutionaliseerde) partijen veelal beperkt moet blijven tot archiefmateriaal.⁴

Helaas kunnen in het bestek van een artikel niet alle genoemde aspecten voldoende aandacht krijgen. De nadruk valt hier op de politieke visie oftewel het project van de partijen die in 1998 vergeefs in de Tweede Kamer trachten te komen. Dat project wordt in de volgende paragraaf per partij gereconstrueerd. Aan het eind van deze beschouwing wordt een bescheiden poging gewaagd, te verklaren waarom deze partijen minder succes hadden dan sommige voorgangers; en waarom juist deze partijen in 1998 aan de verkiezingen deelnamen en geen andere.

2. De politieke projecten van de randpartijen

In mei 1998 namen dertien partijen of combinaties van partijen deel aan de Tweede-Kamerverkiezingen zonder één of meer zetels te behalen. Daarvan waren de Centrumdemocraten, de combinatie Algemeen Ouderen Verbond/Unie 55+ en Senioren 2000 echter tot mei wel in de Kamer vertegenwoordigd, zodat zij hier niet als nieuwkomers beschouwd worden.⁵ In alfabetische volgorde passeren de volgende partijen de revue: De Groenen, Idealisten, de Katholieke Politieke Partij, het Kiezers Collectief, de Natuurwetpartij, Nederland Mobiel, de Nederlandse Middenstandspartij, de Nieuwe Communistische Partij, het Nieuw Solidair Ouderenverbond en de Vrije Indische Partij.

2.1 De Groenen

De partij De Groenen ontstond in 1983, toen de samenwerking tussen partijloze milieuactivisten en milieubewuste leden van de Politieke Partij Radicalen (PPR) binnen het Groen Platform vast was gelopen.⁶ De aanleiding vormde de toenadering die de PPR zocht tot andere kleine linkse partijen, de Communistische Partij van Nederland (CPN) en de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP). Een deel van de leden van het Groen Platform besloot daarop een zelfstandige groene partij op te richten. Aangezien de oprichters van het Groen Platform de naam 'Groene Partij Nederland' al bij de Kiesraad hadden

ingeschreven, mocht de nieuwe partij aanvankelijk niet onder de naam 'Groenen' aan verkiezingen deel nemen. Zij noemde zich 'Europese Groenen' (bij de verkiezingen voor het Europees Parlement in 1984) en vervolgens 'Federatieve Groenen' (bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1986). Pas in 1989 voerde ze voor het eerst de naam 'De Groenen' bij de kamerverkiezingen. Onder leiding van het Amsterdamse raadslid en de voormalige Provo en Kabouter R. van Duijn behaalde de partij toen 0,4% van de stemmen, onvoldoende voor een zetel. Het bleek niettemin een electoraal hoogtepunt: in 1994 en 1998 zouden De Groenen slechts 0,1% respectievelijk 0,2% van de stemmen vergaren, telkens onder een andere lijstaanvoerder. Wel wonnen zij een bescheiden maar groeiend aantal zetels in gemeenteraden (in 1994 vier, in 1998 acht). Het ledental schommelde tussen de 300 en 600 en kende veel verloop. Ook de structuur van de partij veranderde in de loop der tijd, van een tamelijk losse federatie van regio's in een kleinschalige kaderpartij. Op ideologisch gebied overheerste bij De Groenen echter de continuïteit, al kan men wel enige ontwikkeling in de verkiezingsprogramma's waarnemen. Van oorsprong een profetische partij die een ecologische utopie nastreeft, lijken De Groenen geleidelijk realistischer en reformistischer te zijn geworden. Verdedigde de vreedzame anarchist Van Duijn als lijstaanvoerder anno 1989 nog een holistische, ecologistische zo niet ecocentrische visie op de verhouding tussen mens en natuur, zijn opvolger in 1998 moest weinig hebben van ecocentrisme of zelfs ecologisme. J. Dirkmaat omschreef het project van De Groenen als: 'een overlevingsstrategie, daar komt het op neer, dat moet je niet verbinden aan een -isme'.⁷ Hij toonde zich daarbij voorstander van een actieve, krachtig ingrijpende overheid.⁸ Van het anarchisme, dat niet alleen Van Duijn maar ook veel andere Groenen in Nederland en elders inspireerde, was niet veel meer overgebleven dan een streven het referendum gemakkelijker en belangrijker te maken.⁹ Dirkmaat beschouwde de bescherming van natuur en milieu als belangrijkste politieke probleem in Nederland anno 1998, maar achtte dat alleen oplosbaar bij een rechtvaardige inkomensverdeling in Nederland én op mondiaal niveau.¹⁰ Daartoe zou in de eerste plaats het belasting- en sociale zekerheidsstelsel drastisch herzien moeten worden. De sociale premiedruk zou moeten verschuiven van arbeid naar toegevoegde waarde en de belastingdruk van arbeid naar gebruik van energie en grondstoffen. In de tweede plaats zou elke volwassen burger een basisinkomen van de overheid ontvangen in de orde van 1.000 gulden per maand, 'ongeacht zijn inkomsten uit arbeid of bezit of het inkomen van een partner'.¹¹ Beide hervormingen zouden naar de verwachting van De Groenen zowel de werkgelegenheid als het milieu ten goede komen. Daarnaast stelden zij een aantal specifieke maatregelen voor om natuur en milieu te beschermen, zoals statiegeldsystemen, garantieprijzen voor duurzame (biologische) landbouw, autovrije zondagen en op termijn beperking van autobezit door middel van vergunningen, experimenten met gratis openbaar vervoer in steden, beperking van luchtverkeer, en waarborgen voor de rechten van

dieren in de grondwet.

Het programma vertoonde verwantschap met dat van GroenLinks, maar ging vaak iets verder, bijvoorbeeld in de beperking van het luchtverkeer en autobezit. Bij GroenLinks viel iets meer nadruk op herverdeling van inkomens dan bij De Groenen. Ook het vreemdelingenbeleid van GroenLinks was ruimhartiger (zo men wil: linkser) dan dat van De Groenen. De lijstaanvoerder van De Groenen relativeerde de overeenkomsten en benadrukte de verschillen met GroenLinks, wat uit concurrentieoverwegingen natuurlijk te begrijpen valt. Beide partijen visten bijna in dezelfde electorale vijver. Hij zag met betrekking tot natuur en milieu meer overeenkomsten met de RPF, maar verschilde daarmee van mening over staatkundige en ethische kwesties als het referendum respectievelijk euthanasie en emancipatie van homoseksuelen, waar De Groenen en GroenLinks lijnrecht tegenover de RPF stonden.¹²

2.2 Jij en de Idealisten

De partij 'Jij en de Idealisten', ook wel 'IdeALISTEN' genoemd, werd formeel op 1 september 1997 opgericht door twee leden en vijf sympathisanten van de Vereniging Loesje. De Vereniging Loesje verspreidde al sinds 1983 via affiches originele en provocerende ideeën op een breed maatschappelijk terrein. In 1986 had zij, eerst als grap, maar allengs serieuzer, aan de Tweede-Kamerverkiezingen deel genomen. Zij refereerde daarbij zelf aan het voorbeeld van Provo.¹³ In plaats van een programma presenteerde zij leuzen als 'meer knuppels in meer hoenderhokken' en 'verander jezelf, begin bij de wereld'. Niet meer dan 13.000 kiezers (0,1% van het totaal) beloonden Loesje met hun stem. In 1989 voerde de vereniging in verkiezingstijd de campagne 'stem niet op mij' - en had dan ook geen kandidatenlijst ingediend. Sindsdien hield Loesje zich verre van partijpolitiek; ze gaf in 1998 geen directe steun aan Jij en de Idealisten.

Hoewel slechts een los georganiseerde en weinig gestructureerde groep van 200 leden, nam de nieuwe partij haar deelname aan de verkiezingen vrij serieus. In alle kieskringen werden voldoende aanhangers gemobiliseerd om de vereiste dertig ondersteuningsverklaringen op het gemeentehuis te verzamelen. Geld voor een campagne was er nauwelijks, maar de originele *website* werd veel bezocht. Het verkiezingsprogramma, waar een veertigtal leden aan bijgedragen had, verscheen als boekje in een oplage van 7.500 en werd goed verkocht.

De naam was in zekere zin al een program: tegenover het toenemend materialisme streefden de Idealisten naar een 'idealistische revolutie'.¹⁴ De belangrijkste problemen van de huidige maatschappij waren in hun ogen: de kloof tussen beleidsmakers en de rest van de bevolking, de overdreven regelzucht en bureaucratie, en het gebrek aan eigen initiatief in opvoeding en onderwijs. De oplossing lag in meer ruimte voor eigen initiatief en zelfbe-

stuur op elk gebied. Na algemeen kiesrecht zouden burgers 'algemeen beslisrecht' moeten verwerven. Internet zou daarbij behulpzaam kunnen zijn, maar ook 'Huizen van de Democratie' in buurten en oefenplaatsen, waarbij procesmanagers de democratisering zouden bewaken. Om de maatschappelijke voorwaarden voor zelfbestuur te versterken, wilden de Idealisten elke inwoner een 'freecard' geven ter waarde van een bepaald bedrag - 500 gulden voor kinderen, 1.500 voor alleenstaande volwassenen - om in zijn of haar levensbehoeften te voorzien. Inkomensongelijkheid zou drastisch afnemen door inkomens en vermogens boven bepaalde maxima geheel weg te belastingen. Auto's zouden gedeeld gaan worden. Daarnaast waren de Idealisten voorstander van een extreem liberaal vreemdelingenbeleid: iedereen was welkom.

Met deze anarchistisch getinte utopie stonden de Idealisten vrij ver af van andere partijen ter linkerzijde. Ze voelden dan ook weinig verwantschap met het 'Grijze Midden' van GroenLinks en het 'negativisme' van de SP, terwijl ze De Groenen verweten de arbeid te willen bevorderen in plaats van deze af te schaffen.¹⁵

2.3 Katholieke Politieke Partij

De Katholieke Politieke Partij (KPP) werd op 14 februari 1995 opgericht door een aantal katholieken die zich niet meer thuis voelden in het CDA. Een groot deel van hen was binnen het CDA betrokken bij de Beweging Christelijke Koers, die echter ook protestantse leden telde. G.L.O. baron van Boetzelaer, voorzitter en lijsttrekker van de KPP, had in 1994 op een onverkiesbare plaats op de christen-democratische kandidatenlijst voor het Europees Parlement gestaan en daarbij steun van de Beweging Christelijke Koers genoten.¹⁶ Er waren geen directe connecties met voorgangers van de KPP zoals de Rooms-Katholieke Partij Nederland (RKPN) of God Met Ons (GMO), die in de jaren zeventig respectievelijk in de jaren tachtig aan kamerverkiezingen hadden deelgenomen, al ligt het voor de hand dat een aantal leden van deze partijen zich bij de KPP heeft aangesloten.

De uitgangspunten van de KPP verschilden weinig van andere katholieke en christen-democratische partijen. De katholieke sociale leer, het personalisme, het subsidiariteitsbeginsel en de beginselen solidariteit en verantwoordelijkheid lagen aan het partijprogramma ten grondslag.¹⁷

De belangrijkste problemen waarvoor de Nederlandse politiek een oplossing zou moeten zoeken, waren in de ogen van de KPP-lijstaanvoerder van morele aard. In de eerste plaats zou het menselijk leven beter beschermd dienen te worden, van de baarmoeder tot aan het graf. In de tweede plaats wilde men de 'voortschrijdende ontworteling van althans een deel van de jongeren' tegengaan door steun aan het traditionele gezin met één kostwinner en een ouder die thuis kan blijven om de kinderen te begeleiden. In de derde plaats wenste men een eind te maken aan normvervaging en gedoogbeleid, op het

gebied van cannabisproducten maar ook met betrekking tot illegale vreemdelingen.

Op sociaal-economisch gebied nam de KPP een middenpositie in, die men sociaal-conservatief zou kunnen noemen.¹⁸ Aan de ene kant wilde zij de koopkracht van de minima versterken en met name hun woonlasten beperken en de kinderbijslag voor grote gezinnen verhogen, aan de andere kant pleitte zij voor versobering van het sociale zekerheidsstelsel, voor afstoting van overheidstaken en deregulering. Van een terugkeer naar een corporatieve ordening van het bedrijfsleven, in de eerste helft van deze eeuw een belangrijk doel van alle katholieke partijen, was in het program van de KPP geen sprake. Het program vertoonde veel overeenkomst met de programma's van SGP, GPV en RPF, vooral op ethisch terrein. De KPP leek op sociaal en ecologisch gebied echter meer behoudend, maar op staatkundig gebied meer veranderingsgezind: ze stond welwillend tegenover de invoering van een referendum, de verkiezing van burgemeesters, en Europese integratie.¹⁹

Het geringe aantal stemmen bij de kamerverkiezingen - 8.300 - stelde de partij nogal teleur. Ondanks voorzichtige steun van de Haarlemse bisschop H. Bomers had zij het orthodox-katholieke volksdeel in Nederland blijkbaar niet voldoende kunnen mobiliseren.²⁰ In september 1998 legden Van Boetzelaer en de secretaris van de KPP hun functie neer en riepen de leden op zich aan te sluiten bij het CDA. De meerderheid van het partijbestuur wenste echter de activiteiten van de KPP voort te zetten.²¹

2.4 Kiezers Collectief

Het Kiezers Collectief (KC) werd in februari 1998 opgericht door de communicatiedeskundige H.T.J. Steinen en twee sympathisanten. Daar één van de twee zich terugtrok, en geen leden geworven werden, zou de nieuwe partij slechts twee leden tellen. Dat was geen ongelukkig toeval, maar bewust beleid. Het liefst had Steinen een partij zonder leden opgericht, maar dat is juridisch nu eenmaal onmogelijk.²² Zijn grote vrees was, dat het KC net als de gevestigde partijen uiteindelijk het belang van de eigen leden boven het algemeen belang zou laten gaan.

Als belangrijkste politieke probleem in Nederland beschouwde Steinen de kloof tussen overheid en burger, en meer in het bijzonder tussen de politieke partijen en de burger. De door de burgers gekozen volksvertegenwoordigers zouden veel te vaak partijbelangen najagen en de wensen van de kiezers negeren, waardoor steeds meer burgers hun vertrouwen in de politiek verloren. Bovendien raakten bepaalde belangen van minder goed georganiseerde groepen, zoals consumenten en lage inkomensgroepen, te vaak verwaarloosd. Om deze problemen op te lossen en uiteindelijk alle Nederlanders in staat te stellen om volwaardig deel te nemen aan het democratisch proces, stelde het KC een viertal maatregelen voor die samen het politiek systeem radicaal zouden veranderen. In de eerste plaats beloofde het KC dat zijn fractie in de

Tweede Kamer 'een directe afspiegeling zal zijn van de publieke opinie'.²³ Het KC zou die opinie bij alle belangrijke kwesties laten peilen door een onafhankelijk bureau en dan stemmen volgens de verhoudingen binnen de bevolking. Stel dat tweederde van de bevolking voor en eenderde tegen een bepaald wetsvoorstel zou zijn, dan zou tweederde van de fractie voor en eenderde tegen het voorstel stemmen. Op den duur zouden de burgers direct via internet hun mening kenbaar kunnen maken aan hun volksvertegenwoordigers, zonder tussenkomst van opiniepeilers. In de tweede plaats zouden kandidaten voor de Tweede Kamer als het KC zijn zin kreeg niet meer door partijen, maar door de kiezer in voorverkiezingen geselecteerd worden. Bij de verkiezingen zelf zouden partijen kandidaten in alfabetische volgorde op hun lijst moeten plaatsen en de kiezer volledig laten bepalen wie van de kandidaten een kamerzetel zou mogen bekleden. In de derde plaats zou de Tweede Kamer een kabinetsformateur moeten kiezen, in plaats van die keuze aan de koningin - en feitelijk aan de leiding van de grootste partijen - over te laten. En ten slotte zou een partijloze voorzitter van de Tweede Kamer dienen te voorkomen dat debatten in demagogie zouden ontaarden.

Het staatkundig program van het KC was er dus geheel op gericht, de invloed van partijen te beperken en die van gewone burgers te maximaliseren. In overeenstemming met dit streven bood het KC de burger naast dit staatkundig program geen uitgewerkt eisenpakket op andere terreinen aan, maar slechts voorstellen om 'maatschappelijke discussies op te starten'.²⁴ Die voorstellen betroffen onder meer: invoering van milieubelastingen, uitbreiding van alternatieve straffen (in plaats van gevangenisstraf), legalisering van euthanasie, legitimatie van alternatieve geneeswijzen, invoering van een basisinkomen (mits voldoende gesteund door de burgers). Dit sociaal-liberaal getinte program verraadde wellicht de politieke afkomst van de auteurs - naast de uit D66 afkomstige Steinen de sociaal-democraten H. Hulst en J.H.Th. de Jong. Ook enkele andere kandidaten op de lijst, die aan het program hadden meegewerkt, hadden een linkse achtergrond.²⁵ Niettemin wilde het KC zich niet als links bestempelen, maar als groepering zonder ideologie, met als enige beginsel de directe democratie. Men zou dit naar de mening van deze auteur ook een (deel)ideologie kunnen noemen: het democratisch radicalisme.²⁶

2.5 De Natuurwetpartij

De Natuurwetpartij (NWP) werd in 1992 in Nederland en Groot-Brittannië opgericht, in de loop der tijd gevolgd door een zeventig andere landen.²⁷ De initiatiefnemers lieten zich inspireren door 'hun persoonlijke ervaring met Transcendente Meditatie en het TM-Sidhiprogramma, de kennis en ervaring van de Natuurwet die aan de basis van deze programma's ligt en het uitgebreide wetenschappelijk onderzoek naar de werkzaamheid daarvan'.²⁸ Transcendente Meditatie (TM) werd in de jaren vijftig ontwikkeld door de

Indiase wijze Maharishi Mahesh Yogi op grond van eeuwenoude vedische tradities en vervolgens in het Westen verspreid.²⁹ Met deze meditatie kan een individu zijn bewustzijn op zichzelf richten in plaats van op een object, en zodoende het contact met de innerlijke natuur herstellen en daarmee de kosmische intelligentie ervaren, ofwel de Natuurwet leren kennen.³⁰ Hierbij wordt verondersteld dat de innerlijke natuur van de mens organisch deel uitmaakt van de kosmische natuur, niet alleen in fysiek opzicht (we zijn allemaal moleculen, atomen, materie) maar ook psychisch of geestelijk (kosmisch bewustzijn); men zou dit spiritueel holisme kunnen noemen.

Als bewustzijn en materie dermate nauw verbonden zijn, is het ook logisch dat de ontwikkeling van bewustzijn invloed heeft op fysiek welzijn en gedrag van de betrokkenen. Regelmatige beoefening van TM (of soortgelijke technieken) zal de gezondheid en het welzijn van de beoefenaar ten goede komen, die meer in harmonie met de natuur in hem en buiten hem gaat leven en minder spanningen kent. Wat voor de individu geldt, kan echter eveneens voor groepen of collectiviteiten opgaan: die zijn immers ook innerlijk met elkaar en met de 'externe' natuur verbonden. Wanneer een groep regelmatig samen mediteert, zal dat bijdragen aan het welzijn van de hele groep. Het kan zelfs een uitstraling hebben op de hele omgeving, en uiteindelijk op de hele wereld, vooral indien meditatie wordt versterkt met bepaalde yoga-oefeningen, het TM-Sidhi programma ofwel 'yoga vliegen'. Verscheidene wetenschappers hebben dit effect onderzocht, op verschillende terreinen - met uiteenlopende resultaten, zoals te verwachten viel bij onderzoek dat de kern van een wetenschappelijk paradigma raakt.³¹

Om dit effect optimaal te benutten, zou een groep van 7 à 8.000 personen op professionele wijze continu moeten mediteren en het TM-Sidhi programma uitvoeren. Dit zou wereldwijd oorlogen en andere vormen van geweld en misdaad drastisch doen verminderen en op den duur zelfs uitbannen, creativiteit, ondernemingszin en daarmee werkgelegenheid en welvaart bevorderen, ziekte voorkomen, onderwijs en cultuur op een hoger plan tillen en de verhouding tussen de mens en zijn natuurlijk milieu weer in evenwicht brengen. Bij gebrek aan een wereldregering zou de Nederlandse regering het voorbeeld kunnen geven en een dergelijke 'stiltegroep voor de regering' instellen. Zij zou daarvoor een deel van de - op den duur toch overbodige - strijdkrachten in TM en TM-Siddhi kunnen laten trainen, maar daarnaast ook werklozen en AOW-ers tegen betaling hieraan laten deelnemen.³²

De 'stiltegroep voor de regering' vormt in wezen een panacee voor alle sociale en politieke problemen, zodat de NWP nauwelijks prioriteiten hoefde te stellen. In het partijprogramma besteedde ze de meeste aandacht aan natuur en milieu - waarbij vooral de gevaren van genetische manipulatie breed worden uitgemeten - gevolgd door sociaal-economische kwesties, vrede en veiligheid, gezondheidszorg en onderwijs. Op al die terreinen onderstreepte de NWP het belang van de 'stiltegroep voor de regering', maar deed daarnaast tal van andere concrete voorstellen, zoals: vervanging van de Belasting

op Toegevoegde Waarde (BTW) door een Belasting Op Toegevoegde Schade (BOTS), die vooral de vele vormen van milieuvervuiling extra duur zou moeten maken; invoering van een basisinkomen voor iedereen; drastische beperking van overheidsingrijpen in de economie; integratie en assimilatie van alle immigranten; nauwe samenwerking met Vlaanderen, in een lossere Europese Unie; en een regering van nationale eenheid zonder partijstrijd, geïnspireerd door het 'Kosmisch Huis van Hare Majesteit de Koningin'.³³

Het gedachtegoed van de NWP (en andere natuurwetpartijen in de wereld) is uniek te noemen, vooral door haar nadruk op meditatie. Toch zijn er wel raakvlakken met andere stromingen aan te wijzen. De holistische opvatting over de natuur, waarvan de mens tegelijk deel uitmaakt en vervreemd geraakt is, deelt de NWP tot op zekere hoogte met De Groenen; evenals trouwens het streven naar een basisinkomen en een op milieueffecten gericht belastingstelsel. De grote nadruk op vrijheid en beperking van overheidsbemoeienis heeft de NWP gemeen met liberalen en anarchisten. Maar misschien toont de NWP nog wel de meeste verwantschap met het romantische conservatisme van vroege negentiende-eeuwse denkers en dichters als de Duitsers Müller, Von Baader en Novalis (Von Hardenberg) en de Engelsman Coleridge, die ook visioenen schetsten van een organische en harmonische samenleving zonder politieke spanningen en zonder veel overheidsbemoeienis, bijeengehouden door culturele en spirituele tradities, en monarchaal gezag.³⁴ Dit conservatisme heeft natuurlijk in de huidige context niets behoudends, maar is in zijn consequenties eerder revolutionair te noemen.

De NWP nam in 1994 voor het eerst aan verkiezingen deel. In de gemeenteraad van Lelystad, waar een speciale woonwijk was gebouwd voor TM-adepten, won zij met bijna 5% van de stemmen royaal een zetel. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen bleef ze echter met krap 28.000 stemmen (0,3%) ver van een zetel verwijderd. Zowel in 1994 als in 1998 werd de lijst voor de kamerverkiezingen aangevoerd door J.A.J.H. Uijen, gepensioneerd bedrijfspsycholoog bij Philips en vroeger lid van KVP en vervolgens PPR.³⁵ Dank zij royale giften van leden en sympathisanten beschikt de partij over een budget waarvan andere partijen met een duizendtal leden slechts kunnen dromen.

2.6 Nederland Mobiel

De partij Nederland Mobiel werd in december 1997 opgericht door 'zeer ontevreden weggebruikers die het zat zijn als zondebok te worden bestempeld en als melkkoe door de overheid te worden uitgemolken'.³⁶ De aanleiding vormden plannen van de regering om rekeningrijden in te voeren. De circa dertig oprichters waren betrokken bij de Stichting Pro Auto - een pressiegroep, opgericht in 1990 door H. Grashoff, die de ANWB te weinig actief vond als belangenbehartiger voor automobilisten.³⁷ Ze hadden over het algemeen weinig partijpolitieke ervaring, al sympathiseerden velen met

de VVD, anderen met het CDA en waren sommigen actief in D66 geweest.³⁸ Grashoff, personeelschef bij een bedrijf in Rotterdam en forens, werd voorzitter. Lijstaanvoerder werd A.J.F.M. Linssen, ondernemer en wethouder in Bergen op Zoom namens een lokale partij die hij zelf had opgericht. Nederland Mobiel deed in negentien gemeenten aan de raadsverkiezingen mee en won daarbij vier zetels (één in Zoetermeer, één in Beverwijk, twee in Spijkenisse). In Amsterdam won het geestverwante Mokum Mobiel op eigen kracht een zetel. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen kwam Nederland Mobiel dichterbij een zetel dan enig andere randpartij.

Nederland Mobiel beschouwde zichzelf niet als pure belangenpartij, maar als 'uit protest geboren volkspartij' en 'gezond verstandspartij'.³⁹ Weliswaar beschouwde men het gebrek aan infrastructuur voor de auto - met als gevolgen: filevorming, kostbare vertraging, geldverspilling - als probleem nummer één in Nederland, maar daarnaast had men duidelijk oog voor knelpunten in het openbaar vervoer. De lijsttrekker legde veel nadruk op de tegenstrijdigheid in het beleid van de overheid, die wel veel geld aan de automobilisten verdiende maar tegelijkertijd het openbaar vervoer verwaarloosde.⁴⁰ Een derde dringend probleem vormden in zijn ogen de tekorten in de gezondheidszorg en vooral de thuiszorg - die overigens ook de mobiliteit beïnvloedden.

De maatregelen die men voorstelde, ademden over het algemeen een liberale geest: vijf miljard meer voor wegen; *carpoolen* en flexibel werken stimuleren; privatisering van openbaar vervoer; meer 'wit aan het bed' en eigen risico in plaats van eigen bijdrage in de gezondheidszorg; bezuinigen op projecten als Betuwelijn en Hogesnelheidslijn, maar ook op sociale voorzieningen en asielprocedures. Bovendien wilde men de handel en verkoop van drugs reguleren - ook een liberaal streven. Minder liberaal en meer conservatief lijken de onvrede met het vreemdelingenbeleid, dat men vrij drastisch wenste aan te scherpen, en de nadruk op strengere straffen en 'herstel van normen en waarden' op school.⁴¹ Aan de andere kant duidde de steun voor referenda en gekozen burgemeester weer op democratisch radicalisme; of meer nog op een vorm van populisme. Immers, de afkeer van pressiegroepen als de 'milieulobby' en de Coornhertliga, de zelfbeschrijving als 'uit protest geboren volkspartij' en 'gezond verstandspartij', en kritiek op 'de politiek', kunnen kenmerkend geacht worden voor populisme.⁴² Nederland Mobiel ging daarin overigens minder ver dan de Zwitserse Auto Partei, die doorgaans als radicaal-rechts beschouwd wordt.⁴³

2.7 Nederlandse Middenstandspartij

De Nederlandse Middenstandspartij (NMP) is verreweg de oudste van de hier besproken partijen: ze werd opgericht in september 1970 door drie ondernemers, M.P.W.M. Dessing, A.W. te Pas en H. Kamping. De NMP wilde in de eerste plaats 'een betere, rechtvaardiger en aanvaardbare lastenverdeling voor Ondernemers, Zelfstandigen en Middenstanders'.⁴⁴ Daarbij keerde ze zich vooral tegen 'staatsdirigisme' en bureaucratie, inflatie en anarchie. In 1971 won ze reeds twee zetels in de Tweede Kamer, maar binnen een jaar brak een hevig conflict uit tussen de twee kamerleden, Te Pas en J.H. de Jong.⁴⁵ De Jong scheidde zich af en voerde bij de (vervroegde) kamerverkiezingen van 1972 de Democratische Middenpartij aan. Noch deze partij, noch de NMP haalde daarbij een zetel. Binnen de NMP brak vervolgens ruzie uit tussen Te Pas en Kamping enerzijds en Dessing anderzijds, waarbij de rechtbank in Amsterdam Dessing in het gelijk stelde.⁴⁶ Van de NMP werd vervolgens weinig meer vernomen. Dessing echter nam in 1986 opnieuw deel aan kamerverkiezingen als lijststaanvoerder van de Partij voor de Middengroepen. De doelstellingen van deze partij waren bijna letterlijk dezelfde als die van de NMP.⁴⁷ Ze kreeg 0,2% van de stemmen, te weinig voor een zetel, en verdween vervolgens van het toneel.

In 1995 wekte Dessing de NMP weer tot leven. Het electoraal succes van de ouderenpartijen in 1994 leek een hoopgevend signaal voor een partij als de NMP.⁴⁸ De partij trok opnieuw ondernemers aan, maar bleef kleiner dan 25 jaar eerder: telde ze toen naar eigen zeggen ruim 2.500 leden, nu ongeveer 1.200. De lijsttrekker noemde de partij 'sociaal maar niet socialistisch, liberaal maar niet liberalistisch', maar toonde een onmiskenbare voorkeur voor samenwerking met de VVD (liefst onder leiding van H. Wiegel) boven die met andere partijen.⁴⁹ Het verkiezingsprogramma bevatte een tiental kernpunten: sanering van de staatsschuld door verkoop van overheidsgebouwen, verlaging van loon- en inkomstenbelasting en 1.000 gulden ineens voor armoegezinnen, verlaging van de benzineprijs, lastenverlaging voor het midden- en kleinbedrijf, een personeelsstop bij de overheid, geen beperkingen voor Schiphol, een waardevaste AOW, extra geld voor thuiszorg, een stringent toelatingsbeleid voor asielzoekers, extra geld voor veiligheid, en een drastische verlaging van de ontwikkelingshulp.⁵⁰ De meest urgente problemen betroffen in de ogen van de partijtop armoedebestrijding, veiligheid en vreemdelingenbeleid.⁵¹

De NMP herhaalde in haar tweede leven niet het succes van 1971. Ze leek eind 1998 een ongewisse toekomst tegemoet te gaan, ook vanwege interne spanningen die de partij voor de tweede keer in haar bestaan parten speelden.⁵² In december 1998 werd de naam gewijzigd in 'Nieuwe Midden Partij'.

2.8 Nieuwe Communistische Partij - NCPN

De NCPN ontstond in 1992 uit een fusie tussen het Verbond van Communisten in Nederland (VCN) - afgescheiden van de Communistische Partij van Nederland (CPN) in 1985 toen die partij afstand nam van het marxisme-leninisme - en andere groepen afkomstig uit de CPN die weigerden op te gaan in GroenLinks. De NCPN baseerde zich op het 'wetenschappelijk socialisme, de wetenschappelijke wereldbeschouwing waarvan Marx en Engels de grondleggers zijn en die door Lenin en anderen verder ontwikkeld is'.⁵³ Over de interpretatie van dit socialisme verschilden men aanvankelijk nogal van mening, waarbij de meerderheid van de redactie van de partijkrant en een minderheid van het partijbestuur een 'rekkelijker' opvatting voorstond dan de meerderheid van het partijbestuur. De redactieleden - die in 1995 het onderspit dolven - wilden het communisme 'moderniseren' en daarbij enige afstand nemen van het systeem van de Sovjet-Unie, dat in hun ogen te weinig democratie had gekend.⁵⁴ De 'precieze' meerderheid van het partijbestuur daarentegen hield vast aan het oorspronkelijke model van de Sovjet-Unie, dat volgens haar niet zozeer te weinig democratisch als wel te weinig marxistisch-leninistisch was geworden.⁵⁵ Deze opvatting werd overigens al aan het eind van de jaren zestig verkondigd door de Chinese leider Mao-Dze-Dong en zijn marxistisch-leninistische of maoïstische geestverwanten in Europa. Het wekt dan ook geen verbazing dat de NCPN toenadering heeft gezocht tot deze geestverwanten van Mao, zoals de Belgische Partij van de Arbeid.⁵⁶

De SP, van oorsprong ook een maoïstische partij, heeft in de ogen van de NCPN niet alleen het marxisme-leninisme overboord gezet maar ook het socialisme onherkenbaar afgezwakt.⁵⁷ De NCPN hield onomwonden vast aan het socialisme, dat wil zeggen: socialisatie van alle belangrijke productiemiddelen en planning van de productie. In haar ogen vormde dat het enige alternatief voor het kapitalisme, dat zijn eigen problemen niet meer kan oplossen. Als belangrijkste problemen noemde E. Modderman, de lijstadviseur van de partij in 1998 en raadslid in Scheemda, de groeiende kloof tussen arm en rijk, de geldverslindende bewapening en de bureaucratie, in het bijzonder op fiscaal gebied.⁵⁸ In haar verkiezingsprogramma stelde de NCPN voor fors te bezuinigen op defensie en afdrachten aan de Europese Unie, om meer uit te kunnen geven voor uitkeringen, gezondheidszorg, onderwijs en openbaar vervoer. Sociale en collectieve voorzieningen moesten beter en goedkoper worden, terwijl privatisering plaats diende te maken voor socialisering - bijvoorbeeld in de vorm van gemeentelijk woningbezit.⁵⁹

Deelname aan Tweede-Kamerverkiezingen in 1994 en 1998 leverde de NCPN geen zetels op. Wel won ze in beide verkiezingsjaren zetels in de gemeenteraden van Lemsterland, Reiderland en Scheemda.

2.9 Nieuw Solidair Ouderen Verbond

Het Nieuw Solidair Ouderen Verbond (NSOV) werd in december 1997 opgericht door M. Batenburg, die vier jaar eerder het initiatief had genomen tot het Algemeen Ouderen Verbond (AOV) en in 1995 namens deze partij in de Eerste Kamer was gekozen. Het AOV was in zijn ogen na de electorale doorbraak in 1994 ontaard door een toevloed van opportunisten en carrièremakers.⁶⁰ Hoewel een kleine Gideonsbende van niet meer dan honderd leden, had het NSOV toch deelname aan de kamerverkiezingen in een aantal kieskringen gewaagd.

Het NSOV omschreef zichzelf als een 'organisatie van ouderen, die wil opkomen voor grote groepen van mensen in onze Nederlandse samenleving die het niet al te best hebben'.⁶¹ Als doelstelling noemde men vooral bevordering van 'de kwaliteit van het leven'.⁶²

Batenburg zag als belangrijkste politieke problemen de bestaansonzekerheid voor veel mensen, de gezondheidszorg die te duur en vaak ook te weinig menselijk was geworden, en het halfslachtige drugsbeleid in ons land. Om de bestaansonzekerheid op te heffen stelde het NSOV een Solidariteitswet voor, die een zeker inkomen zou bieden aan iedereen die althans bereid was tot werken. Langdurig werklozen die op basis van hun uitkering aan het arbeidsproces gingen deelnemen, zouden een 'werkbonus' bovenop hun uitkering krijgen.⁶³ Wanneer zij tewerk gesteld werden in beveiliging, plantsoendienst of thuiszorg, zouden ze bovendien de kwaliteit van het leven in het algemeen verhogen. Wat het drugsbeleid betreft, pleitte Batenburg voor legalisering en ontmoediging van drugsgebruik, aangezien het toch praktisch onmogelijk bleek drugs helemaal uit te bannen. Het huidige gedoogbeleid werkte echter vervaging van normen in de hand, een vierde probleem waar het NSOV veel aandacht aan schonk.

Evenals het AOV sprak het NSOV zich niet uit voor een bepaalde ideologie, en stemde dus stilzwijgend in met de dominante ideologie.⁶⁴ Het NSOV legde echter andere accenten: minder liberaal, meer sociaal. Dat zou een gevolg kunnen zijn van de oppositie van senator Batenburg tegen het kabinet-Kok I, dat een iets liberaler beleid voerde dan zijn voorganger. Het zou ook samen kunnen hangen met de persoon van de lijsttrekker: de lijst van het AOV werd aangevoerd door een oud-VVD-lid, mevr. H.M. Nijpels-Hezemans, die van het NSOV door Batenburg zelf. Batenburgs gedachtegoed zou men sociaal-conservatief kunnen noemen, wanneer men 'conservatief' niet verwart met 'behoudend'. Hij gaf ook blijk van verwantschap met de christelijk-sociale traditie, maar zijn 'eerbied voor onze Schepper' was meer algemeen-religieus dan christelijk geïnspireerd.⁶⁵

2.10 Vrije Indische Partij

De Vrije Indische Partij (VIP) werd in 1994 opgericht door leden van de Vereniging Indische Nederlanders om de belangen te behartigen van de 'Indische gemeenschap', breed opgevat als 'allen die op enigerlei wijze te maken hebben (gehad) met Nederlands Indië'.⁶⁶ De VIP noemde zich 'vrij' omdat ze zich niet aan een politieke stroming wilde binden; een belangrijk aantal leden kwam uit de VVD, maar anderen hadden een christen-democratische of socialistische achtergrond en een enkeling was lid van PSP of D66 geweest.⁶⁷ Ze verenigde in haar midden ook verschillende culturen: Indisch (c.q. Indonesisch) en Nederlands.⁶⁸ In 1994 en 1998 nam de VIP deel aan de Tweede-Kamerverkiezingen, in beide gevallen zonder een zetel te bemachtigen.

De belangrijkste problemen die de partij wilde aanpakken, betroffen belangen van haar doelgroep: de integratie van de derde generatie Molukkers in Nederland, de huisvesting van Indische ouderen, de erkenning van het Nederlanderschap van 'spijtoptanten' die na de onafhankelijkheid van Indonesië daar bleven en er spijt van kregen.⁶⁹ Het programma van de VIP legde veel nadruk op dit soort kwesties, maar bevatte ook meer algemene punten zoals: handhaving van de monarchie en de benoemde burgemeester, strengere straffen voor misdrijven, meer opleidingsplaatsen voor huisartsen, invoering van een sociale dienstplicht, 'opwaardering' van regionale luchthavens, harmonisatie van de BTW binnen de Europese Unie, en een loyaal lidmaatschap van de NAVO. Men bevond zich dus duidelijk binnen het dominante (sociaal-liberale) ideologische vertoog, maar zette daar eigen accenten van (overwegend) conservatieve aard.

3. Het electorale falen achteraf verklaard

De meeste randpartijen blijven ook na diverse pogingen verstoken van kamerzetels. Het is dan ook meestal moeilijker hun schaarse successen dan hun veelvuldige falen te verklaren. Zoals elders betoogd, zijn drie noodzakelijke voorwaarden voor electoraal succes aan te wijzen: (1) een politiek project waarin urgente problemen (in de perceptie van de kiezers) duidelijk omschreven en aangepakt worden; (2) voldoende middelen om het project aan de kiezers te 'verkopen': publiciteit, partijleden, pecunia en politiek leiderschap; (3) een gunstige gelegenheid daarvoor (*political opportunity structure*): ruimte in het partijstelsel, bijvoorbeeld door veranderingen in de positie van gevestigde partijen.⁷⁰

Aan de eerste voorwaarde voldeden vooral NMP, NSOV, NCPN, in mindere mate ook KPP, De Groenen en NWP. Onderzoek duidt erop dat de kiezers veiligheid (misdaad, drugs) het belangrijkste probleem vonden, gevolgd door vreemdelingenbeleid, werkloosheid, gezondheidszorg, milieu en ethische kwesties (in deze volgorde).⁷¹ Deze problemen kregen ook prioriteit van de

lijsttrekkers van genoemde vijf partijen, zij het meestal niet in dezelfde volgorde. De overige randpartijen stelden problemen aan de orde die voor de meeste kiezers weinig relevant leken: democratisering van staat en maatschappij (Idealisten, KC), verkeer en vervoer (Nederland Mobiel) of Indische belangen (VIP).

Aan de tweede voorwaarde voldeed eigenlijk geen enkele nieuwkomer in 1998. De tien partijen kregen heel weinig publiciteit, zoals blijkt uit meting van het aantal aan hun gewijde artikelen in drie landelijke dagbladen (zie tabel 1). In theorie hadden ze dat misschien kunnen compenseren door eigen publiciteit via het internet. Britse randpartijen leken daar in 1997 redelijk in te slagen.⁷² In Nederland bleken echter - evenals in de Verenigde Staten - de gevestigde partijen ook op dit medium beter vertegenwoordigd. Acht van de tien nieuwkomers hadden weliswaar ook een website geïnstalleerd, maar deze over het algemeen niet erg professioneel ingericht. Bezoekers gaven in elk geval duidelijk de voorkeur aan websites van gevestigde partijen.⁷³ Over het algemeen telden de nieuwkomers te weinig leden om zelf hun project bekend te maken (door verspreiding van folders en mond-tot-mond reclame), met uitzondering van de VIP en Nederland Mobiel (zie ook tabel 1). Vooral bij laatstgenoemde lijkt het ledental echter geflatteerd: de begunstigers van de Stichting Pro Auto die automatisch lid van de partij werden, zullen vermoedelijk vaak passieve donateurs blijven. Veel geld voor een effectieve campagne hadden de meeste randpartijen evenmin, uitgezonderd de Natuurwetpartij (zie opnieuw tabel 1). Politiek leiderschap is moeilijker te meten. Wanneer men politieke ervaring en algemene leidinggevende ervaring als (tamelijk subjectieve) graadmeters gebruikt, scoorde Nederland Mobiel redelijk hoog; NSOV, KPP, VIP, De Groenen, NWP en de NCPN redelijk; en NMP, KC en Idealisten matig tot laag. Onderzoekt men de samenhang tussen de vier soorten middelen en het behaalde stemmental, dan blijkt vooral het ledental van groot belang, meer dan leiderschap, pecunia en publiciteit.⁷⁴ Dit zou dan ook voor een groot deel het relatieve succes van Nederland Mobiel verklaren, die als enige in de buurt van een zetel kwam - ook al richtte deze partij zich op relatief weinig relevant geachte problemen. Van groot belang is echter ook de derde voorwaarde, die voornamelijk bepaald wordt door de opstelling van gevestigde partijen en de politieke cultuur van Nederland.

Indien een gevestigde partij haar ideologische positie wijzigt en in het politieke spectrum opschuift (naar het midden of juist naar de rand), schept ze ruimte voor randpartijen die de 'zuivere' ideologie uitdragen - *purifiers*, 'zuiveraars', of *challengers*, 'uitdagers' (in de termen van de politicoloog T. Rochon).⁷⁵ Zo schiep de PvdA in 1994 (en opnieuw in 1998) ruimte voor de 'uitdager' SP (en in mindere mate GroenLinks) door haar socialistische veren af te schudden - zoals PvdA-leider W. Kok het noemde. Voor de NCPN, in beperkte mate een uitdager van de SP, bleef hierbij echter niet veel ruimte over. Het CDA schudde zijn ideologische veren eerder op dan af

in de naweeën van de nederlaag in 1994, en bood dan ook weinig ruimte aan zijn katholieke uitdager, de KPP.⁷⁶ D66 hield zijn democratisch-radicaliteit uitgangspunten eveneens vast en bood dus ook weinig ruimte aan uitdagers, waartoe men het Kiezers Collectief zou kunnen rekenen. Het KC had bovendien gebrek aan middelen en kon evenmin rekenen op belangstelling van de kiezers voor staatkundige problemen. Ook weinig succes hadden De Groenen, die men tegenwoordig als uitdager van GroenLinks kan opvatten - hoe onbillijk dat ook is voor de kleine groene partij die zeven jaar eerder werd opgericht dan GroenLinks. In de ogen van de meeste kiezers, ook zij die milieu een zeer belangrijk probleem vonden, was GroenLinks blijkbaar nog steeds groen genoeg.⁷⁷

Tabel 1. Stemmen, ledental, campagnekosten en publiciteit (aantal publicaties in NRC-Handelsblad, Trouw, de Volkskrant van januari tot mei 1998) van randpartijen in 1998

	stemmen	leden	campagnekosten	aantal publicaties
Nederland Mobiel	45.219	6.000 ^{a)}	80.000	2
NMP	23.512	1.200	70.000	0
De Groenen	16.585	600	40.000	7
NWP	15.746	1.000	225.000	2
KPP	8.233	619	35.000	0
VIP	7.225	2.650	75.000	1
NSOV	6.445	100	5.000	3
NCPN	5.620	900	50.000	1
Idealisten	2.500	200	30.000	4
Kiezers Collectief	1.668	2	50.000	2

^{a)} Dit is met inbegrip van de donateurs van de Stichting Pro Auto, die automatisch lid worden van Nederland Mobiel; het aantal directe leden bedroeg in 1998 ongeveer 500.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek der verkiezingen 1998: Tweede Kamer*, Voorburg/ Heerlen, 1999; interviews met lijstaanvoerders; knipselarchief DNPP.

Ook zonder ideologische positieveranderingen kan een gevestigde partij ongewild ruimte creëren voor nieuwe partijen, namelijk wanneer zij urgente problemen verwaarloost of onhandig aanpakt. Vooral belangen- en strijdpuntpartijen, maar ook 'profetische' partijen die een nieuwe of vergeten ideologie verkondigen, kunnen op deze manier nog wel eens electoraal doorbreken. Dat overkwam bijvoorbeeld in 1994 de ouderenpartijen AOV en Unie 55+, toen het CDA van plan leek te zijn de AOW te bevroren. In 1998 deed zich een dergelijke gelegenheid voor de belangen- en strijdpuntpartijen NMP, NSOV en VIP eigenlijk niet voor. Het voornemen van de regeringspartijen om rekeningrijden in te voeren had Nederland Mobiel een dergelijke gelegenheid kunnen bieden, maar was misschien in mei 1998 nog te vaag om veel automobilisten te kunnen mobiliseren. Indien het rekeningrijden voor de volgende verkiezingen ingevoerd wordt en veel weerstand oproept, zou dat Nederland Mobiel een goede tweede kans kunnen bieden.

De 'profetische' Idealisten en de Natuurwetpartij misten eveneens een concrete gelegenheid om kiezers van grote partijen voor hun project te winnen, ook al deed de NWP haar uiterste best om genetische manipulatie als verwaarloosde politieke kwestie op de agenda te zetten. Deze partij zal zonder een dergelijke gelegenheid waarschijnlijk niet gemakkelijk een plaats in het politieke bestel veroveren, omdat ze niet kan aansluiten bij bestaande politieke stromingen of tradities. Dat geldt in iets mindere mate ook voor de Idealisten, die nog wel enigszins thuishoren bij een anarchistische traditie die in Nederland af en toe wel aanhang kon mobiliseren (rond F. Domela Nieuwenhuis aan het eind van de negentiende eeuw, in Provo en de Kabouterbeweging in de periode 1965-1971).⁷⁸

Al met al voldeed dus eigenlijk geen enkele nieuwkomer in 1998 aan de drie noodzakelijke voorwaarden voor electoraal succes.

4. Randpartijen en politieke cultuur

Waarom namen juist deze tien randpartijen aan de verkiezingen deel en geen andere? Het antwoord op deze vraag is grotendeels speculatief, maar kan mogelijk wel het inzicht in de politieke cultuur van Nederland verhelderen. Het universum van alle denkbare en mogelijke partijen is weliswaar niet oneindig, maar wel groter dan tien. Op zijn minst kunnen partijen voortkomen uit de volgende stromingen of partijfamilies:

- (1) communisme of marxisme-leninisme;
- (2) socialisme, in vele varianten;
- (3) liberalisme;
- (4) libertarisme en anarchisme, in vele varianten;
- (5) katholicisme, calvinisme en andere christelijke stromingen, al dan niet tot christen-democratie versmolten;
- (6) nationalisme;
- (7) (neo-)fascisme en nationaal-socialisme;

- (8) regionalisme, separatisme en federalisme;
- (9) ecologisme;
- (10) (radicaal) feminisme;
- (11) conservatisme;
- (12) democratisch radicalisme en populisme;
- (13) politieke Islam of islamisme;
- (14) het spiritueel holisme van de natuurwetpartijen.⁷⁹

Daarnaast kunnen nog verschillende typen partijen voorkomen die belangen behartigen van bepaalde groepen zonder expliciet een ideologie te verkondigen: boeren, middenstand, ouderen, etnische of culturele minderheden, studenten, vrouwen, homoseksuelen, bierdrinkers... En ten slotte dienen sommige partijen voornamelijk als '*personal vehicle*' voor bepaalde personen, zonder duidelijke banden met een ideologie of belangengroep.⁸⁰

In Nederland waren anno 1998 eigenlijk alleen liberalisme, socialisme, de christelijke stroming en - in wat verwaterde vorm - ecologisme en democratisch radicalisme in het parlement vertegenwoordigd, en dan nog niet in alle varianten. Zo ontbraken katholicisme en pacifistisch socialisme sinds 1980 respectievelijk 1989. Vroeger waren nog andere stromingen in de Tweede Kamer vertegenwoordigd: communisme (de CPN van 1918 tot 1986), nationalisme (CP en CD van 1982 tot 1986 respectievelijk 1989 tot 1998), nationaal-socialisme (de NSB van 1937 tot 1945). Gaan we terug tot de negentiende eeuw, dan treffen we ook nog een (zwak georganiseerde) Conservatieve Partij aan. Deze vier stromingen waren buiten het parlement niet helemaal verdwenen, maar leidden als het ware het bestaan van een onderaardse rivier die af en toe ergens opborrelt. Communisten trachtten vanaf 1989 terug te keren in het parlement. De nationalisten waagden in 1989 een geslaagde poging en zullen dat ook na 1998 ongetwijfeld opnieuw willen doen. Nationaal-socialisten trachtten via de Nederlandse Volksunie in 1977 in de Kamer te komen en namen in de jaren negentig de Centruumpartij '86 over - die daarop onder zoveel druk kwam te staan dat deelname aan de verkiezingen in 1998 onmogelijk was geworden. Ook conservatieven poogden wel eens in de Tweede Kamer terug te keren, maar slaagden daar alleen in wanneer ze zich aansloten bij een christelijke, liberale of nationalistische partij. Sinds 1977 heeft zelfs geen randpartij zich meer met het etiket 'conservatief' willen tooien.⁸¹ NSOV en NWP namen weliswaar bepaalde conservatieve denkbeelden over, maar rekenden zichzelf (begrijpelijk genoeg) niet tot deze stroming.

Vijf van de veertien mogelijke partijfamilies zijn nooit in het Nederlandse parlement doorgedrongen. Drie hebben het wel geprobeerd: de radicaal-feministische Vrouwenpartij in 1989; de Natuurwetpartij in 1994 en 1998; anarchisten in 1971 (Kabouter Aktiecentrum Nederland), 1977 (Verbond tegen Ambtelijke Willekeur), 1986 (Loesje) en 1998 (Jij en de Idealisten), libertariërs - ook wel 'anarcho-liberalen' genoemd - in 1994 (de Libertarische

Partij).⁸² Islamisten richtten in 1993 al een Moslimpartij op, maar namen noch in 1994 noch in 1998 aan de kamerverkiezingen deel - waarschijnlijk vanwege interne problemen.⁸³ Verwonderlijk is de afwezigheid van regionalisten of federalisten bij de kamerverkiezingen. Op provinciaal niveau zijn ze in toenemende mate actief en succesvol geworden - van de federalistische Fryske Nasjonale Party (FNP) tot meer gematigde federaties van gemeentebelangen als de Onafhankelijke Partij Drenthe (OPD). In 1997 bereidden leden van FNP, OPD en een aantal Groningers wel een regionalistische partij voor, Nieuw FoArum, maar zij zagen na een onderzoek van hun kansen uiteindelijk toch af van deelname aan de landelijke verkiezingen in 1998.⁸⁴

Belangen- en strijdpuntpartijen - vaak liberaal denkend - wisselden elkaar af in een bepaald ritme: middenstandspartijen rond 1950, in de jaren zeventig en opnieuw in 1998, boerenpartijen in de jaren zestig en zeventig en weer in 1994, ouderenpartijen in 1971, 1977, 1989 en opnieuw in 1994 en 1998, etnische minderhedenpartijen vanaf 1989. Hun aantal neemt niet opvallend toe - wat de hypothese weerlegt dat ook aan de rand van het partijenstelsel ideologieën verdwijnen en alleen belangen en strijdpunten (*issues*) de politiek bepalen. Het aantal idiosyncratische partijen die als 'personal vehicle' voor hun leider dienen, neemt duidelijk af. Dit zal wel een gevolg zijn van de hogere eisen die de Kieswet aan randpartijen stelt, met betrekking tot de borgsom en vooral de ondersteuningsverklaringen die op het gemeentehuis afgelegd moeten worden.

Samenvattend zou men het volgende beeld kunnen schetsen. Het partijenstelsel in Nederland wordt overheerst door de brede stromingen van liberalen, sociaal-democraten en christen-democraten, met calvinisme, democratisch radicalisme en ecologisme als kleinere stromingen daarnaast. Daaronder borrelen af en toe nog kleinere stromingen, die de randpartijen voeden: communisme, nationalisme, anarchisme, katholicisme, andere varianten van socialisme en ecologisme, nationaal-socialisme en het spiritueel holisme van de natuurwetpartijen. Opvallend afwezig lijken anno 1998 het radicale feminisme, conservatisme, islamisme en regionalisme. Dat kan na 2000 heel goed veranderen, zij het langzaam: stromingen zijn veranderlijk en nieuwkomers laten zich niet altijd negeren.

noten

1. Deze stelling wordt iets nader uitgewerkt in: P. Lucardie, 'Individualisering van de ideologie', *Civis Mundi*, 36 (1997), 2 (apr.), 74-79.
2. Zie A.P.M. Lucardie, 'Binnenkomers en buitenstaanders. Een onderzoek naar partijen die in 1994 hun entree in de Tweede Kamer trachtten te maken', in: *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1995, 123-148. Hierbij zijn alleen zelfstandige artikelen geteld, geen losse opmerkingen over randpartijen in algemene artikelen over de verkiezingen.

3. H-G. Jaschke, 'Splitterparteiën: Indikatoren für unzufriedene Minderheiten', in: P. Haungs en E. Jesse, red., *Parteien in der Krise?*, Keulen, 1987, 221-225; H. Herzog, 'Minor Parties: The Relevancy Perspective', in: *Comparative Politics*, 19 (1987), 3, 317-329.
4. Over de institutionalisering van nieuwe partijen bereidt M. Schikhof aan de Rijksuniversiteit Leiden een proefschrift voor.
5. Formeel was Senioren 2000 niet in de Tweede Kamer vertegenwoordigd, omdat zij pas na de verkiezingen van 1994 was opgericht; haar lijsttrekker, mevr. H.M. Nijpels-Hezemans, had in die verkiezingen nog de lijst van het AOV aangevoerd maar zich na een conflict binnen die fractie daarvan met twee gelijkgezinden afgescheiden en de fractie 'Groep Nijpels' gevormd. In de praktijk trad deze fractie echter op namens Senioren 2000.
6. De geschiedenis van De Groenen is nog niet geschreven. Zie voor een bescheiden aanzet: P. Lucardie, W. van Schuur en G. Voerman, 'Groen in gradaties', in: M. de Geus, red., *Varianten van groen: theorie en praktijk*, Leende, 1997, 25-44; en *idem*, *Verloren illusie, geslaagde fusie? GroenLinks in historisch en politicologisch perspectief*, in 1999 te verschijnen.
7. Interview J. Dirkmaat (Beek, 22 juni 1998); vergelijk R. van Duijn, *Hoefslag: over politiek en spiritualiteit*, Amsterdam, 1988.
8. Interview Dirkmaat; R. Koelewijn, 'We groeien onszelf kapot', in: *De Groene Amsterdammer*, 17 december 1997.
9. *Nederland verdient beter. Verkiezingsprogramma De Groenen 1998-2002*, s.l., 1998, 34-35; vergelijk R. Jacobs, 'Groenen, basisdemocratie en de anarchistische inspiratie', in: De Geus, red., *Varianten van groen*, 81-94.
10. Interview Dirkmaat.
11. *Nederland verdient beter*, 10.
12. Koelewijn, *op.cit.*; *Reformatorisch Dagblad*, 18 april 1998.
13. Loesje, discussiestuk, 1986, 6 pp. Collectie krantenknipsels en los materiaal DNPP.
14. Interview J.A.M. Verschure (Arnhem, 15 juni 1998).
15. *Ibidem*.
16. Zie J. Hippe, P. Lucardie en G. Voerman, 'Kroniek 1994', in: *Jaarboek 1994 DNPP*, Groningen, 1995, 44; voorts ook: *Nederlands Dagblad*, 8 april 1995.
17. 'Voor een Toekomst met Waarden..': *verkiezingsprogramma van de Katholieke Politieke Partij*, Eindhoven, 1998, 4.
18. Van Boetzelaer gebruikte in het interview de eerste term wel, de tweede niet; interview G.L.O van Boetzelaer (Den Haag, 8 mei 1998).
19. Interview Van Boetzelaer. Over Europese integratie dacht een minderheid in de KPP overigens anders, wat tot een kleine scheuring leidde.
20. *Reformatorisch Dagblad*, 10 april 1995.
21. *KPP Journaal*, 4 (september 1998), 3; zie ook: *Nederlands Dagblad*, 23 september 1998.
22. Interview H.T.J. Steinen (Apeldoorn, 12 augustus 1998).

23. *Het Kiezers Collectief: de democratie, dat bent u! Uitgangspuntenprogramma verkiezingen 1998*, s.l., 1998, 5.
24. Website Kiezers Collectief: www.home.wxs.nl/~kiezerscollectief, 8 maart 1998, 9.
25. Nummer twee op de lijst, mevr. D.M.H.C.L. den Hertog, kwam uit de SP; nummer drie, J. van de Scheur, had in 1994 de lijst Solidair '93 aangevoerd, nadat hij vanwege de WAO-kwestie uit de PvdA was gestapt.
26. Zie hierover Lucardie, 'Individualisering van de ideologie'; en A.P.M. Lucardie, 'Op zoek naar zusterpartijen. D66 en het democratisch radicalisme in West-Europa', in: *Jaarboek 1993 DNPP*, Groningen, 1994, 200-228.
27. Interview R. Borowitz, secretaris-generaal van de 'Maharishi International Council of Natural Law Parties' (Enschede, 13 september 1998).
28. *Natuurwetpartij: gedachtengoed en programma*, Lelystad, 1998, 14.
29. *Ibidem*, 7.
30. *Ibidem*, 4-5, 27 en verder.
31. Immers, 'this issue of paradigm choice can never be unequivocally settled by logic and experiment alone', aldus T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1970 (tweede druk), 94; zo beschouwen de godsdienstsociologen Bainbridge en Jackson de TM-beweging als een seculaire 'cult' en TM als 'secular magic', zie: W.S. Bainbridge en D.H. Jackson, 'The Rise and Decline of Transcendental Meditation', in: B. Wilson, red., *The Social Impact of New Religious Movements*, New York, 1981, 135-158. Voor een heel andere interpretatie zie P. Ransijn, 'Bewustzijn als bewapening', in: *Civis Mundi*, 22 (1983), 3 (mei), 77-91; en P. Ransijn, 'Bewustzijnsontwikkeling door TM: een rationele weg naar vrede en vervulling?', in: *idem*, 22 (1983), 6 (nov.), 183-189. Een sympathieke middenweg bewandelt P. van Zoest, 'Nieuwe religieuze bewegingen en New Age-spiritualiteit: godsdienstsociologische kanttekeningen', in: *idem*, 24 (1985), 4 (okt.), 152-159.
32. *Natuurwetpartij, gedachtengoed en programma*, 58-63, 101, 207; *Natuurwetpartij, Speerpunt van het programma*, Lelystad, 1998, 14.
33. *Natuurwetpartij, gedachtengoed en programma*, 50, 66.
34. Zie onder meer: K. Mannheim, 'Conservative Thought', in: *Essays on Sociology and Social Psychology*, Londen, 1966 (derde druk), 74-164; en J. Baxa, 'Romantik und konservative Politik', in: G.-K. Kaltenbrunner, red., *Rekonstruktion des Konservatismus*, Freiburg, 1972, 443-468.
35. Interviews J.A.J.H. Uijen (25 oktober 1994 en Groningen, 28 april 1998).
36. Nederland Mobiel, *Verkiezingsprogramma 1998-2002*, s.l., 1998, 4.
37. *Trouw*, 13 december 1997.
38. Interview A.J.F.M. Linssen (Bergen op Zoom, 19 juni 1998).
39. Nederland Mobiel, *Verkiezingsprogramma 1998-2002*, 5; interview Linssen.
40. Interview Linssen; *Verkiezingsprogramma*, 6.
41. Nederland Mobiel, *Verkiezingsprogramma*, 20.

42. *Ibidem*, 4, 5, 11-12, 14, 24. Over populisme zie P. Taggart, 'New Populist Parties in Western Europe', in: *West European Politics*, 18 (1995), 1, 34-51; iets andere accenten plaatst J. Richards, 'Populism: a Qualified Defence', in: *Studies in Political Economy*, (1981), 5, 5-27; voorts: M. Canovan, *Populism*, New York, 1981; G. Ionescu en E. Gellner, red., *Populism, its meanings and national characteristics*, Latchworth, 1969.
43. P. Gentile en H.-P. Kriesi, 'Contemporary Radical-Right Parties in Switzerland: History of a Divided Family', in: H.-G. Betz en S. Immerfall, red., *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, New York, 1998, 125-141.
44. 'Grondslag en doelstellingen van de NMP', in: *Parlement en kiezer 1970-1971*, samengesteld door P. Goossen, 54e jaargang, Den Haag, 1971, 379.
45. *De Volkskrant*, 29 mei 1971.
46. *De Volkskrant*, 8 december 1972.
47. *Grondslag en doelstellingen van de PvdM*, 1986. Collectie los materiaal DNPP.
48. Telefonisch interview M.P.W.M. Dessing (21 december 1998).
49. *Ibidem*; deze voorkeur blijkt ook uit de folders van de NMP. Collectie los materiaal DNPP.
50. *Verkiezingsprogram NMP: Nederlandse Middenstandspartij, de partij voor ondernemend Nederland*, Laren, s.a.
51. Interview H. Hendrix (Eindhoven, 30 november 1998); in het telefonisch interview bevestigde Dessing dit.
52. Interview Hendrix, die zich beschouwde als vice-voorzitter van de partij; volgens partijvoorzitter Dessing was hij echter niet op legitieme wijze in die functie gekozen (telefonisch interview Dessing).
53. 'Grondslag', in: *Manifest*, 15 september 1992, 10. Deze summiere beginselverklaring werd eind 1998 herzien en uitgebreid; de nieuwe tekst zal in april 1999 behandeld worden op het derde partijcongres van de NCPN (*Manifest*, 17 december 1998, bijlage).
54. 'Modernisering van het communisme', in: *Manifest*, 12 januari 1995, 2.
55. W. van der Klift, 'Om de vier jaar, maar deze keer niet', in: *Manifest*, 17 december 1998, 12-13.
56. Zo beval de NCPN de scholingscursussen van de Belgische PvdA aan haar leden aan; zie *Manifest*, 3 december 1998, 9. Ze nam in 1996 ook deel aan een 'internationaal seminar' van de PvdA waarbij voornamelijk maoïstische groeperingen aanwezig waren; zie H. Gleumes en P. Moreau, 'Internationale Kooperationsansätze postkommunistischer Parteien', in: P. Moreau, M. Lazar en G. Hirscher, red., *Der Kommunismus in Westeuropa: Niedergang oder Mutation?*, Landsberg/Lech, 1998, 621-654, in het bijzonder 645-646; zie ook G. Voerman, 'Das Gespenst des Kommunismus - eine verblassende Erscheinung. Gegenwart und Vergangenheit des Kommunismus in den Niederlanden', in: *ibidem*, 498-523, in het bijzonder 518-519.
57. Interview E. Modderman (Scheemda, 18 juni 1998).

58. Interview Modderman.
59. *Ibidem*.
60. Interview M. Batenburg (Eindhoven, 24 augustus 1998).
61. NSOV, *Bouwstenen voor een solidaire samenleving. Programma 1998-2002*, s.l., 1998, 1.
62. *Ibidem*, 4.
63. *Ibidem*, 6-7.
64. Zie over de ideologie van het AOV: A.P.M. Lucardie, 'Binnenkomers en buitenstaanders', 135; voorts: V.P. van Stipdonk en J.J.M. van Holsteyn, 'Wat ouderen verbond: verklaringen van het ontstaan en succes van een nieuwe partij', in: *Jaarboek 1995 DNPP*, Groningen, 1996, 127-148.
65. Zie bijvoorbeeld de toespraak van Batenburg bij de Algemene Politieke Beschouwingen van de Eerste Kamer op 14 november 1995, *Handelingen Eerste Kamer 1995-1996*, 1:6, 196-198.
66. *Beginselverklaring Vrije Indische Partij (VIP)*, Den Haag, 1994, artikel 1; *Statuten van de Vereniging Vrije Indische Partij*, Den Haag, 1994, artikel 2.2.
67. Interview E.R. Blaauw, lijsttrekker en vervolgens voorzitter van de VIP (Groningen, 25 mei 1994).
68. Interview R.O. Koop (Utrecht, 17 juli 1998).
69. Vrije Indische Partij, *Verkiezingsprogramma*, Utrecht, 1998, 4.
70. Interview Koop.
71. Meer hierover in: P. Lucardie, 'Prophets, purifiers and prolocutors. Towards a theory about the emergence of new parties', in: *Party Politics*, nog te verschijnen; Lucardie, 'Binnenkomers en buitenstaanders', 142-144.
72. Gegevens van het Nationaal Kiezersonderzoek 1998 waren nog niet bekend gemaakt bij het schrijven van dit artikel, vandaar dat onderzoek uit 1997 gebruikt wordt; zie: P. Duimelaar, 'Zorg om criminaliteit groeit', in: *Index*, 3 (maart 1998), 5; H. Schmeets, 'Kiezers gevraagd', in: *idem*, 3 (maart 1998), 8; en *de Volkskrant*, 9 januari 1998.
73. R.K. Gibson en S.J. Ward, 'U.K. Political Parties and the Internet: "Politics as Usual" in the New Media?', in: *Press/Politics*, 3 (1998), 3, 14-38.
74. G. Voerman, 'Elektronisch folderen: de digitale verkiezingscampagne van 1998', nog te verschijnen.
75. Correlatiecoëfficiënten bedroegen respectievelijk 0,84 (ledental); 0,59 (leiderschap); 0,28 (campagnekosten); en -0,03 (publiciteit). Gezien het kleine aantal gevallen (n= 10) en de onzekere betrouwbaarheid van sommige cijfers moet men deze getallen met veel voorbehoud bezien.
76. Lucardie, 'Binnenkomers en buitenstaanders', 125; T. Rochon, 'Mobilizers and Challengers: Toward a Theory of New Party Success', in: *International Political Science Review*, 6 (1985), 4 (okt), 419-439.
77. Zie de discussie rond 'Nieuwe wegen, vaste waarden', kort samengevat in J. Hippe e.a., 'Kroniek 1995', in: *Jaarboek 1995 DNPP*, Groningen, 1996, 14-92, in het bijzonder 35-36.

77. Volgens het Nationaal Kiezersonderzoek van 1994 achtten bijna 48% van de kiezers GroenLinks de meest milieubewuste partij, terwijl slechts 1% De Groenen of een andere randpartij als meest milieubewuste partij noemde; zie: H. Anker en E.V. Oppenhuis, *Dutch Parliamentary Election Study 1994*, Amsterdam, 1995, 143-144.
78. Voor een beknopt overzicht zie: H. Ramaer, *De piramide der tirannie: Anarchisten in Nederland*, Amsterdam, 1977, 13-69.
79. Zie P. Mair, 'The Electoral Universe of Small Parties in Post-War Europe', in: F. Müller-Rommel en G. Pridham, red., *Small Parties in Western Europe: Comparative and National Perspectives*, Londen, 1991, 41-70; K. von Beyme, *Parteien in westlichen Demokratien*, München, 1982, 43-183; D.-L. Seiler, *Les partis politiques*, Parijs, 1993, 68-91.
80. Zie Rochon, *op.cit.*.
81. Toen deed de Europese Conservatieve Unie mee aan de Tweede-Kamer-verkiezingen; zij haalde precies 197 stemmen; in 1998 ging het gerucht dat de Centrumdemocraten zich 'Conservatieve Democraten' gingen noemen - waarschijnlijk een garantie dat J.G.H. Janmaat en de zijnen niet meer terug zullen keren in de Kamer.
82. Zie A.P.M. Lucardie, 'Dwergen, splinters en eendagsvliegen: een nieuwe poging tot inventarisatie van partijen aan de rand van het Nederlandse partijenstelsel', in: *Jaarboek 1985 DNPP*, Groningen, 1986, 68-93.
83. *Trouw*, 16 februari 1993; *Reformatorisch Dagblad*, 16 februari 1998; *de Volkskrant*, 27 februari 1993; overigens is in 1998 wel een Islamitische Partij Nederland bij de Kiesraad ingeschreven, die evenmin aan de Tweede-Kamer-verkiezingen heeft deelgenomen.
84. *Nieuwsblad van het Noorden*, 24 maart 1998; *Groninger Gezinsbode*, 20 augustus 1997.